

Oude Delft 194

De Peereboom, het levensverhaal van een oud regentenpaleis

Kees van der Wiel

Het huis 'genaempt Die Pereboom, staende aende Oude Delft over 't Bagijnhoff', tot voor kort het huis van dr. M.A. Verschuyf, is nog steeds een opvallende verschijning aan de voornaamste gracht van Delft. De geciteerde omschrijving dateert van de oudst bekende koopakte uit 1554. Vermoedelijk is het oudste deel van het huis gebouwd kort na de stadsbrand van 1536, zoals zoveel panden in de Delftse binnenstad.

Op de Kaart Figuratief van Delft van omstreeks 1675 staat het huis al tamelijk herkenbaar afgebeeld. Dat uiterlijk was toen nog vrij nieuw. Het was het resultaat van een ingrijpende verbouwing in de jaren 1653-1655 waarbij het pand voor die tijd een heel moderne rechthoekige classicistische grondvorm kreeg zonder ouderwetse trapgevels. De gevelindeling van het pand op de Kaart Figuratief wijkt overigens bij nadere beschouwing wel af van de huidige. De ingang van het huis, zoals dat op de kaart is afgebeeld, zit (anders dan nu) symmetrisch in het midden tussen twee forse bolkozijnen. De ingang lijkt in een soort nis gebouwd zoals bij laatgotische huizen met een stenen onderpui meer voorkwam. Op de eerste verdieping zijn kruiskozijnen afgebeeld met bogen erboven, die waarschijnlijk ook verzonken lagen in een soort nis, aangezien 'gewone' ontlastingsbogen op de Kaart Figuratief over het algemeen niet zijn weergegeven. In de huidige voorgevel is van zulke nissen niets meer terug te vinden. Het kan zijn dat de tekenaar zich bij de weergave van het pand enige architectonische vrijheden heeft gepermitteerd. Waarschijnlijk is echter dat de afbeelding op de kaart de oude zestiende-eeuwse gevel weergeeft met daarboven een extra verdieping met een voor die tijd moderne lijstgevel en nieuwe zolderkap uit 1655. De gevel is dan later een keer gemoderniseerd, waarbij de ingang naar links is opgeschoven en er rechts van de deur twee vensters kwamen. Waarschijnlijk viel dat samen met een nieuwe indeling van de begane grond, waarbij een groot vertrek werd onderverdeeld in een hal met aan weerszijden een apart vertrek, van aanvankelijk ongelijke grootte.

Aan de achterzijde geeft het huis in zijn huidige vorm een heel andere aanblik dan de monumentale voorgevel. Daar oogt het als een samenvoeging van drie verschillende panden. De drie delen aan de achterzijde staan haaks op het zorgvuldig ontworpen voorhuis dat in de lengterichting van de gracht georiënteerd lijkt. Zo'n samenvoeging van meerdere vroegere huizen achter een nieuwe gevel komt bij grotere grachtenpanden in Delft vaker voor. In dit geval is het verhaal echter iets gecompliceerder. Het noordelijkste van de drie delen blijkt een toevoeging door een annexatie van het buurhuis in de jaren 1858-1860.

De bestaande voorgevel werd daarvoor destijds met een venster verbreed. De schoorsteen op het dak verhuisde echter bij die gelegenheid niet mee naar het uiteinde van het verlengde dak. Voor de andere twee delen achter de voorgevel is in de documenten sinds 1554 nergens een bevestiging te vinden dat het ooit twee afzonderlijke huizen geweest zijn. Vermoedelijk betrof het van oorsprong een huis dat evenwijdig aan de gracht gebouwd was, een type dat in Delft langs de grachten relatief weinig voorkomt. Dwars daarop zijn later in verschillende fasen aparte aanbouwen naar achteren gemaakt.

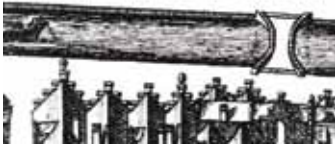
De vondst van een bundel oude koopbrieven in het familiearchief van één van de vroegere eigenaren in het Nationaal Archief in Den Haag¹ maakte het mogelijk veel van de geschiedenis van het pand en zijn bewoners te reconstrueren.

Het vooraanzicht van De Peereboom, zoals die er sinds 1860 bijstaat.

Oudste koopbrief

De koopbrief van 1554 vertelt ons dat de zusters Catrijn en Lysbeth Dirksdochter, beiden reeds weduwen, het huis de 'Peereboom' verkochten aan ene Willem Aertsz, van wie de weduwe het later bleek te verhuren. Het huis moet er toen al enige tijd gestaan hebben. In het register voor de huizenbelasting van de tiende penning uit 1543 en 1553 staat het huis op deze plaats naar alle waarschijnlijkheid op naam van Aertgen Copheer en diens weduwe. Vermoedelijk was het huis na de stadsbrand nieuw gebouwd. Er stonden toen nog lang niet overal huizen op dit oostelijk deel van de gracht, vandaar dat een huis evenwijdig aan de gracht hier nog mogelijk was. Ten noorden van de Peereboom lagen toen de bedrijfsterreinen van brouwerij de Witte Leeuw van de familie De Rijk waarvan de kern lag op de plek van het huidige Voorstraat 65. Pas na de opheffing van de brouwerij omstreeks 1620 zou dat achtererf met woningen worden volgebouwd.

De Peereboom zoals weergegeven op de Kaart Figuratief van circa 1675. Boven de oude onderpui met kruiskozijnen en ronde ontlastingsbogen is de opbouw uit 1655 getekend, waardoor het huis destijds de grondvorm kreeg, die het nog steeds heeft. Links is drie huizen verder het poortje te zien, dat nog steeds toegang geeft tot de achtertuin van de Peereboom.

Bovenaanzicht van De Peereboom in 2006, met ingetekend de grote tuin achter het huis. Duidelijk berkenbaar is dat het huis aan de achterzijde uit drie verschillende delen lijkt te bestaan.

De bundel oude koopbrieven die bewaard bleken in het archief van de familie Van Vredenburg in het Nationaal Archief in Den Haag. Ze vormden de belangrijkste bron voor de oudste geschiedenis van het pand. √

1578-1583, doctor en samenzweerder Jacques de Vos

In 1578 was ene 'commissaris Vos' blijkens een belastingregister de huurder van het huis voor 36 pond (= gulden) per jaar.² Waarschijnlijk was dit dezelfde Jacob of Jacques de Vos die het huis in 1581 voor f 2000 kocht van de erfgenamen van Pieterella Cornelisdochter. Aangezien in de met een touwtje aaneengeregen bundel koopakten geen exemplaren zijn te vinden tussen 1554 en 1581, mogen we aannemen dat deze Pieterella op een of andere manier een erfgename van de eerder genoemde Willem Aertsz is geweest. De nieuwe eigenaar kocht het huis deels op krediet.

Meester Jacob de Vos was destijds officieel 'stadsdoctor' in Delft, samen met zijn bekendere collega Pieter van Foreest. In 1582 kregen zij beiden 'elcx' voor 12 gulden 'cleedinghe' van stadswege. Vos' jaarwedde bedroeg 42 gulden.³ De medicus en meester-chirurgijn lag niet bij iedereen even goed. In de handelingen van de kerkenraad van de jonge calvinistische gemeente rezen klachten dat hij bij het genezen gebruik maakte van 'inblaazingen der ooren, characteren, ses-hoecken ende dyergelijcke superstitiën' en dat hij 'openlijk strijdt tegen des Heeren Woords ende eenen medicus nyet en betaemt'.⁴ De Vos was een aanhanger van de theorieën van Paracelsus, een tegendraadse stroming in de zestiende-eeuwse geneeskunde die weinig heil zag in medicamenten.

De Vos raakte bovendien betrokken bij een samenzwering tegen Willem van Oranje onder leiding van graveur Cornelis de Hooghe, volgens eigen zeggen een bastaardzoon van Karel V.⁵ Samen met ene Jan Rattelier uit Friesland schreef De Vos een 'oproerich ende seditieus libel' (pamflet) dat een staatsgreep publicitair moest ondersteunen. Bovendien schreef hij een brief aan de stedelijke schutterijen 'tenderende beyde om de ghemeente oproerich te maken ende op de beene te brenghen ende de tegenwoordighe regierders, overheden ende magistraten van de landen ende steden te verdrijven.' De Vos hield daarin een pleidooi om de macht in handen te geven aan een 'bastaard van Oostenrijk' en de koning van Spanje. Bij het zoeken naar een drukker voor de pamfletten liepen de complotteurs echter tegen de lamp. De Vos werd met zijn kornuiten 17 februari 1583 gearresteerd. De Hooghe werd opgehangen en De Vos verbannen uit het gewest Holland. Hij vestigde zich vervolgens in Zierikzee.⁶ Het huis in Delft kwam uiteindelijk aan zijn dochter Margrieta de Vos en vervolgens aan zijn kleindochter Jannetje van Foxdael, die in Den Haag woonde.

1583-na 1600, verdwaalde Vlaamse jonker

Na het gedwongen vertrek van De Vos werd het huis bewoond door de huurder jonkheer Marc van Steelant. Deze Van Steelant was aanvankelijk rentmeester-generaal (een soort opperboekhouder-kassier) van de bezittingen van Willem van Oranje in het kwartier Breda en tevens baljuw en schout van Rupelmonde, een plaats aan de Schelde niet ver van Antwerpen richting Gent. Na de zware schermutselingen in het zuiden in de Tachtigjarige Oorlog trok hij met het gevolg van Willem van Oranje mee naar Delft. Daarbij schoot hij bovendien de

prins in geldnood te hulp met een lening van f 10.000. In ruil daarvoor kreeg hij de ambachtsheerlijkheid Monster in onderpand en een deel van de grafelijke korentienden in Maasland en het Vrouwenrecht buiten Delft bij de Oostpoort.⁷ Zes jaar later loste Prins Maurits de verpande lenen weer in voor f 12.000. De familie Van Steelant kwam van oorsprong uit het dorp en kasteel Steelant in Zeeuws-Vlaanderen, in de omgeving van Sas van Gent. Dat kasteel liep in 1440 onder water bij de doorbraak van de Braakman, waarna de familie in de omgeving haar heil zocht.⁸

In hoeverre de verhuur door De Vos van zijn huis aan een vertrouwing van Oranje een gedwongen karakter had of een zoenoffer betrof, wordt uit de beschikbare stukken niet duidelijk. Curieus is wel dat het huis van de samenweerder niet formeel geconfisqueerd is.

Van Steelant werd in 1596 begraven in de Oude Kerk. Toen de belastinggaarder in 1600 de vijf stookplaatsen kwam opnemen voor het haardstedengeld, woonde zijn weduwe er echter nog. Verhuurder van het huis was toen een scheepmaker uit Den Haag, van wie de huurster de naam niet precies zei te kennen. Dankzij een kwitantie uit 1605 in de bundel koopbrieven weten we dat die scheepmaker Hubert Gerritsz was, de echtgenoot van bovengenoemde Jannetje van Foxdael. De kwitantie betreft de betaling van een huisrente (een soort erfpacht) aan de Heilige Geest (armenzorg/weeshuis). Het verkopen van zo'n eeuwigdurende rente was tot begin zestiende eeuw een gangbaar middel om de aankoop van een huis te financieren, maar ook een middel om charitatieve instellingen te bedenken ten behoeve van het eigen zielenheil in het hiernamaals.

1620-1627, caffawerker Cocku

In 1617 wilde de achterbuurvrouw Catharina Zاسبouts, de weduwe van Hendrik Bugge, een nieuw turfhok bouwen tegen het erf van de Peereboom. Daarover sloot ze met de eigenaren van het buurpand een contract, waarbij ze toestemming kreeg om het dakwater op het erf van de Peereboom te lozen. De Peereboom was in die jaren verhuurd aan caffawerker Jacques Cocku. ('Caffa' is een duur fluweelachtig weefsel van zijde en damast. Ook de vader van Jan Vermeer oefende dat beroep uit.) Deze Jacques Cocku of Cocquijs kreeg in 1620 vergunning om voor de Peereboom aan de Oude Delft ('daarinne hij woont') een hekje of glinting te plaatsen drie voet (circa een meter) 'uitstekende'.⁹

In 1627 verviel het huis na het overlijden van de weduwnaar van Jannetje van Foxdael aan de armen van Delft, vertegenwoordigd door de regenten van het Weeshuis en de Kamer van Charitate en de diakenen van de Gereformeerde Kerk. Zij verkochten het huis aan Jan van Leeuwen, die daarvoor bij de Kamer van Charitate een hypotheek kreeg.¹⁰ Kort na de aankoop van het huis kocht Jan van Leeuwen een stuk grond achter het keukentje van de Peereboom van het erf van de ontmantelde naastgelegen brouwerij De Witte Leeuw en beloofde daarbij op zijn kosten een afscheidingsmuur te bouwen.

1632-1641, Nicolaas Damen van der Graft

Na vijf jaar verkocht Jan van Leeuwen in 1632 het huis voor *f* 4000 aan Nicolaes Damen van der Graft. Deze betaalde duizend gulden contant en nam verder de hypotheekschuld ter grootte van *f* 3000 van de verkoper over. Aan het erf waarop het huis stond, was toen nog steeds een gravenhuur (een oude erfpacht van de graaf) verbonden van 7 schellingen en 7 penningen. Met het huis nam Van der Graft voor *f* 500 extra ook een aantal spullen over, zoals een koperen kroon en twee 'wagenschotte' (eikenhouten) banken in de 'sael' beneden. Verder in een benedenkamer ook een eiken ledikant, bank en kast, en een zitstoel. Verder had de koper interesse in een 'stuck schilderij' en het porselein: 'vijf van de aldergrootste schotels, twee boempotten en twee kannen'. Ook betaalde hij voor een bedstee in de keuken, de schoorsteen, de bottelarij en 'trapplanken'.

Nog datzelfde jaar moest de nieuwe eigenaar echter al ten grave worden gedragen. In het belang van zijn kinderen werd zijn nalatenschap beheerd door de Weeskamer. Zijn nagelaten vermogen bedroeg in totaal *f* 33.230. Het huis werd daarbij getaxeerd op *f* 7500 en de inboedel op *f* 5000. Verder had hij bij leven een tuin buiten de Schoolpoort, die zijn vrouw na zijn dood verkocht voor *f* 1100.¹¹

1641-1655, advocaat en bouwheer Van Borselen

De weduwe verkocht het huis uiteindelijk in 1641 voor *f* 6100 aan advocaat Cornelis van Borselen. Deze was getrouwd met Elisabet van Vliet, waarschijnlijk een zuster van Hendrik van Vliet, de schilder van kerkinterieurs die twee huizen verder op de Oude Delft woonde. Elisabet liet haar kind zogen door een min, Catharina ter Smetten, over wie zij zeer te spreken was en die sindsdien nog geregeld aan huis kwam, zo schreef zij in een referentie voor haar, die ze bij de notaris liet optekenen.¹²

Van Borselen overleed in 1654. Kort voor zijn dood besloot hij het huis volledig te herbouwen, meldt ons een register van 'nieuw getimmerte huizen' in 1653.¹³ Hoe ver hij daarmee gekomen is, is de vraag. Zijn kinderen verkochten het huis in februari 1655 voor *f* 6218 aan Johan Cornelisz van Bleyswijck (1618-1696), telg uit de bekende Delftse burgemeestersfamilie. De koopakte spreekt van een recente 'timmeragie' van een 'zuidelijk salet voor aan de straet', waarover Van Borselen afspraken had gemaakt met zijn buurvrouw (aan de zuidzijde), omdat hij tegen haar muren en gevel aanbouwde. Hij had daarbij beloofd niet de lichtinval in haar keuken te belemmeren. Mogelijk hebben we hier te maken met een vergroting van het huis waarbij een open tussenruimte tussen de huizen bebouwd werd, al duidt de nauwelijks afwijkende koopprijs vergeleken bij de vorige koop niet op een grote verandering. Het kan ook zijn dat de verbouwing nog niet voltooid was.

1655-1696, burgemeester Van Bleyswijck

De nieuwe eigenaar Van Bleyswijck zette in elk geval de bouwplannen verder voort. Een andere versie van het genoemde register 'van nieuw getimmerte hui-

zen' in de archieven van de fiscale autoriteiten van de Staten van Holland meldt dat burgemeester Van Bleyswijck zijn 'oude huys' vernieuwde 'met twee nieuwe stukken'. Dat project was in 1655 nog 'onvolbout'.¹⁴

Enkele weken na de aankoop van het huis kocht Van Bleyswijck ook een stuk tuin van 27 bij 38 voet (circa 10 bij 14 meter) van zijn nieuwe achterbuurman Pieter Cocqu, grond die ooit behoorde tot de voormalige brouwerij De Witte Leeuw aan de Voorstraat. Op dat stuk grond stond ook een loods die achter aan zijn huis grensde. De uitbreiding van de tuin reikte achter drie ten noorden gelegen buurhuizen langs tot de poort die het huis van Cocqu aan de Voorstraat (de voormalige brouwerij de Witte Leeuw) verbond met de Oude Delft. Van Bleyswijck kreeg recht van overpad door deze poort (nu tussen Oude Delft 198 en 200). Op de hoek van die poort woonde destijds de genoemde schilder Hendrik van Vliet (in het huidige Oude Delft 198). Deze gebiedsuitbreiding bezorgt het huis nu nog steeds een imposante stadstuin.

De vraag is hoe we de bovengenoemde 'twee nieuwe stukken' aan het huis moeten interpreteren. Waren dat de nieuwe opbouw op het voorhuis en de aanbouw van de zuidelijke salet (ontvangstkamer) van Van Borselen? In elk geval kreeg het huis aan de straatzijde een geheel nieuw uiterlijk, met een voor die tijd zeer moderne strakke daklijst en een verdieping extra en daarmee in hoofdlijnen het aangezicht dat het tot nu toe heeft gehouden. Onder de nieuwe opbouw bleef waarschijnlijk de oorspronkelijke zestiende-eeuwse gevelindeling daarbij nog grotendeels in tact, zo lijkt het volgens de weergave op de Kaart Figuratief. Later in de zeventiende eeuw verbouwde Van Bleyswijck nog wat aan de achterzijde. In 1681 maakte hij daar een nieuw kruiskozijn in de zuidelijke muur boven zijn 'middenkamer'. Zijn 'neef en agterbuurman' Michiel Cornelisz van der Dussen gaf hem daarbij toestemming om het nieuwe raam open te slaan boven zijn 'timmeragie', namelijk het eerder genoemde turfhok van mevrouw van Santen uit 1617. Het bouwsel stond vlak tegen Van Bleyswijcks 'dry eige zuidelijxte muren'. Van Bleyswijck beloofde wel dat hij, of bewoners na hem, 'nooijt eenige vuligheijt' uit het raam zouden 'gieten of werpen' ofte 'eenige onbuurlijkheden' zou plegen. Ook mocht Van Bleyswijck het schone regenwater van het zuidelijke gedeelte van zijn achterhuis in de regenbak van Van der Dussen laten lopen 'door de loode backen ende gooten die na aldaar zijn gemaakt'. Vijf jaar later verbreedde hij de 'gaelderij' onder het genoemde kruiskozijn.¹⁵ Op de Kaart Figuratief zijn het (inmiddels verdwenen) achterhuis en de daar naartoe lopende gaanderij duidelijk herkenbaar.

Theologische bespiegelingen

Ten tijde van de aankoop van het huis in 1655 was Johan van Bleyswijck voor de eerste keer burgemeester geworden, een functie die in het verleden door vier personen voor de duur van één jaar werd uitgeoefend uit het regentencollege van veertig personen die de stad bestuurden, de veertigraad. Sinds 1649 maakte Van Bleyswijck deel uit van deze veertigraad. In de jaren 1664-1667 werd hij opnieuw burgemeester, zelfs meerdere jaren achtereenvolgend. Behalve het burgemees-

HUYSEN
E N D E
ERVEN.
Te KOOP binnen DELFT.
In de HERBERGE van den TOELAST.

Op Saturday den 30 Juny 1725.

En is van meyninge ten voorschrebe dage / in t Open-
baar op te Veylen / ende te Verkoopē:

Een Aansienlyk / Steek / en wel-voogtinmeert HUYS
en E.R.V.E. Raande aan gelegen aan de Doff-terre van de Oude Delft, te-
grind aen het Nagynhof binnen Delft, genaamt des Voorboom, **veinsten**
schoone het voornamste Huis, en een Cuijden Jan Hendrickus Vuyfing, **Ver-
heerde** anno 1670 te Straat des agten Gyns de Huyzen van Vrouwe Sophia
Lutwick. **Wesane** van de Oer- Bergmeester D. Hendrik d'Acquet,
ende van de **Wijgenamen** van de pier Cornelis de Jong.

Nog een HUYS ende ERVE, inde Raande ende gelegen aan de Doff-
terre van de Oude Delft voornamē / **beleid** ten Zuiden het voornaamste Huis, en ten schoone Gyn-
raat vander Wiele, **Verheerde** door vander Straet, tot agten tegens het eedigenmeete Huis.

Zaatslyk nog een HUYS ende ERVE, Raande ende gelegen aan de
Zuid-terre van de Molstant, an een sjoont albaar / **ontrent** de Hoeyinge van den Doffel, **beleid** ten
Zuiden Johannes vander Pyl, ende ten Zuiden Pieter Justa Wicrijck.

De gegadingden komen op den voorschreben 30 Juny 1725, des maan-
dags de twaende twee tyren, in de voorschrebe herberge van den Toelast, **stuaac** de Opreytinge
der gemecte Hoeyen als dan sal geschieden.

Die de Koop-voorwaarden gheschrebe sijn / of eenige onderzittinge begre-
ven / **advertieren** haer ten Compente van den Statist Mr. Jan de Heer.

Zegt het voogt,

T. DEEFT ghesit by ANDRIES VOORSTAD, Boekdrucker en Boekverkoopē op de Markt in de voren Staete.

*Een aanplakbiljet
voor de veiling
van het huis in
1725 in herberg
De Toelast op de
Oude Langedijk.*

terschap vervulde hij diverse andere regentenbanen, zoals schepen en stadsthe-
saurier, beheerder van de genaaste (bij de reformatie onteigende) kloostergoede-
ren en regent van het Gasthuis. In 1672 was het echter met zijn regentencarière
gedaan. Hij werd toen door stadhouder Willem III uit het stadsbestuur gewipt
omdat hij sympathisant was van de vermoorde gebroeders De Witt.

Nadat hij politiek in ongenade was gevallen, stortte Van Bleyswijck zich op het
schrijven van theologische werken, waaronder: *Jaarlickse Bibelbalance en
harmonijeboeck* (1675); *Buurlijck Bagijneboek* (1682); *Sabath Sondagh* (1693);
Moses als Godt; *Schalboeck en Geestelijck Graasboeck*. Deze geschriften lokten
theologisch weerwerk uit. In financiële nood zat hij ondertussen niet. Volgens
een belastingkohier uit 1674 behoorde tot de twintig rijkste Delftenaren, met
een fiscaal vermogen van f 152.000.

Portret van regent Jacob van der Lelij (1699-1796) die meer dan 70 jaar in het huis gewoond heeft.

1725-1795, lange episode Van der Lelij

In 1725 bracht Johans dochter Alida van Bleyswijck twee huizen aan de Oude Delft, tegenover het Bagijnhof in veiling, namelijk het 'aanzienlijke, sterke en weldoortimmerde huis De Peereboom' en het huis aan de noordzijde daarnaast dat aan de achterzijde grensde aan het erf van De Peereboom. Dit buurhuis had Van Bleyswijck 23 maart 1679 voor *f* 1094 gekocht uit het faillissement van kleermaker David Jansz Watkints. Koper op de veiling voor *f* 8000 was Jacob van der Lelij. Gezien de algemeen teruglopende huizenprijzen in de achttiende eeuw, ging dit duidelijk om meer huis dan toen Van Bleyswijck het zeventig jaar eerder aankocht.

Mr. Jacob van der Lelij was toen nog een 26-jarige jongeling, net afgestudeerd aan de Leidse universiteit en in 1720 getrouwd met Maria Magdalena van Assendelft. Uiteindelijk zou hij de respectabele leeftijd van bijna 97 jaar bereiken en een grote bestuurlijke carrière maken in Delft en omstreken. Al die tijd woonde hij in De Peereboom. Kort voor hij zijn diamanten bruiloft zou meemaken, werd hij in 1780 weduwnaar. In totaal kreeg hij acht kinderen, maar vier daarvan overleden reeds in de wieg. Alleen zijn oudste zoon, Adriaan, wist hem te overleven. In 1749 bewoonde Van der Lelij het huis met zijn vrouw, twee zoons, een dochter en drie dienstheden.

Met zijn burens had Van der Lelij een minder probleemloze relatie dan zijn voorgangers. Toen de achterburens in 1742 hun paardenstal, die aan zijn tuin grensde, wilden vernieuwen, moesten de erfscheiders er aan te pas komen om de conflicten te beslechten. Op grond van de oude papieren uit 1617 oordeelden zij dat de nieuwe stal op een afstand van 4½ duim van de muur van Van der Lelij's erf diende te worden gebouwd. Daarbij werd ook beschreven dat de oost-west-muur aan de zuidzijde van Van der Lelij's huis vijf voet mat, en haaks daarop (van zuid naar noord) negen en een halve voet en vervolgens haaks daarop nog elf en een halve voet naar het westen. Die knik is nog altijd in de tuin zichtbaar.

Waarschijnlijk heeft Van der Lelij ook de voorgevel van het huis laten vernieuwen. Aanleiding was vermoedelijk dat hij de indeling van de begane grond wilde wijzigen. Achter de voordeur kwam een entree met marmeren vloer en een gestuukt plafond en dwars daarop een monumentale eikenhouten trappartij naar boven. Voor die operatie moest de ingang iets naar links opschuiven en kwam daarmee uit het midden van de toenmalige gevel te liggen, met rechts twee vensters en links één.

Regentencarrière

Toen Van der Lelij het huis kocht, was hij net enkele jaren regent van het Gasthuis en rentmeester bij het Weeshuis en tevens baljuw van Wateringen, De Lier en Zouteveen. Bovendien was hij in 1721 gekroond tot schutterskoning, een prestatie die hij herhaalde in 1726. Ongetwijfeld droeg dat bij tot zijn reputatie in de stedelijke regentenkringen. In 1730 werd hij toegelaten tot de veertigraad, het officiële regentencollege van de stad. Hij doorliep bijna alle regentfuncties in het stadsbestuur, waaronder van 1743 tot en met 1748 het schoutambt. Tenslotte wist hij tussen 1753 ten 1773 zesmaal het burgemeesterschap van Delft te verwerven. In die periode sloeg hij zijn vleugels ook verder buiten de stad uit: in 1758 werd hij lid van de Rekenkamer van Holland, in 1764 lid van de Raad van Holland en een jaar later van de Admiraliteit van de Maze. In datzelfde jaar werd hij ook dijkgraaf van Delfland, een functie die hij tot zijn dood zou blijven uitoefenen. In 1781 werd hij bovendien afgevaardigd naar de Staten Generaal. In zijn ontvangstzaal in De Peereboom stonden vier stoelen met geborduurde wapens van deze colleges die de hoogtepunten van zijn carrière markeerden.

Van der Lelij was een fervente oranjeklant die weinig ophad met de patriottische nieuwlichters. Zo had hij de hand in het ontslag van landmeter en bedrijfsleider van het hoogheemraadschap, Pieter Heynsius, om diens patriottische sympathieën. Na de Bataafse machtswisseling van 1795 werd hem dat aan het einde van zijn leven nog bijna aangerekend, ware het niet dat hij in september 1795 op bijna 97-jarige leeftijd kort na de machtsovername overleed 'nae een langzaam verval van levensgeesten'.

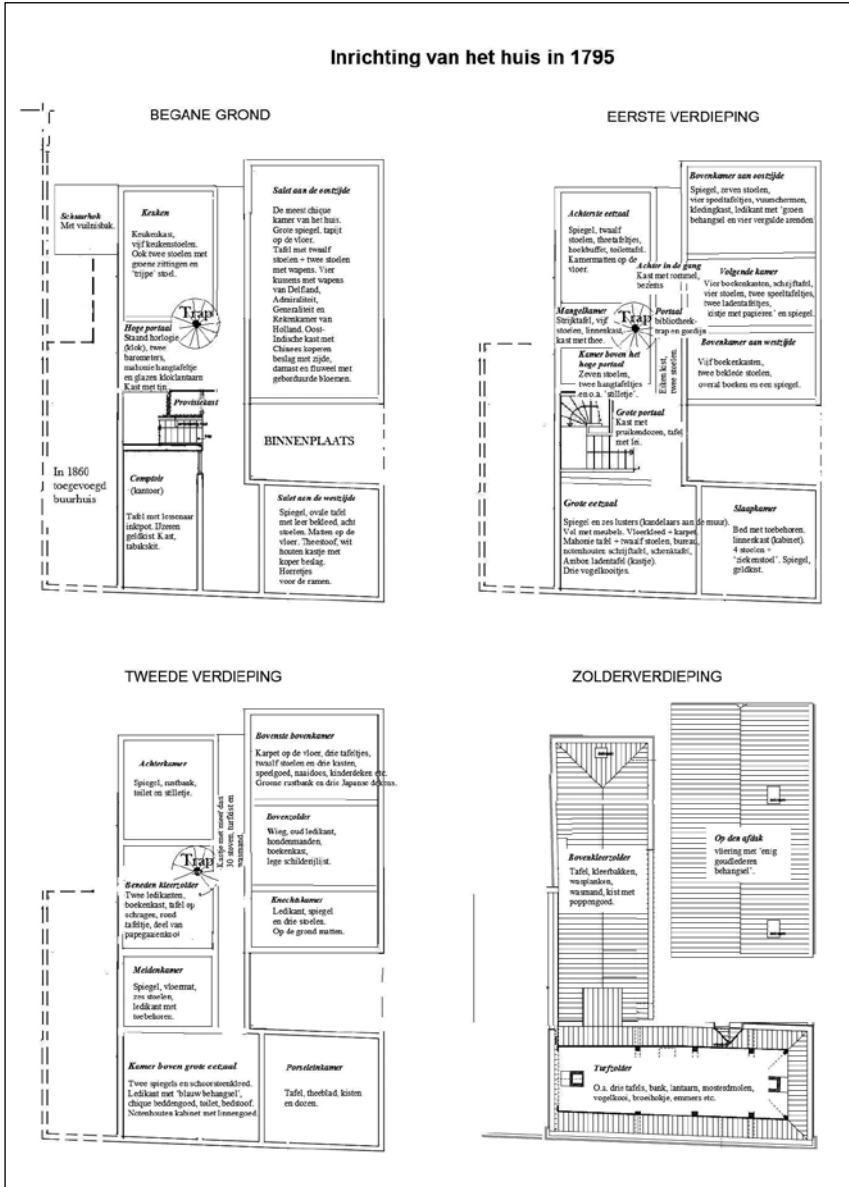
Schilderijenverzameling

Na zijn dood liet Van der Lelij een grote verzameling schilderijen, penningen, schelpen en rariteiten na.¹⁶ De schilderijenverzameling bevatte meer dan honderd werken, veel oude Hollandse meesters als Jan Steen, Van Goyen, Lastman, Adriaan van Ostaayen en voormalige stadgenoten als Palamedes, Leonard Bramer en zijn vroegere buurman Hendrik van Vliet. Een bijzondere voorliefde had hij ook voor op koper geschilderde kunstwerken, waarvan hij er zeven had. Verder telde zijn col-

De kraamkamer van Jan Steen, één van de meer dan honderd schilderijen uit de verzameling van Jacob van der Lelij.

Inrichting van het huis in 1795

Rondgang door het huis in 12 december 1795, zoals beschreven door notaris Canzius Onderdewijngaart bij de inventarisatie van de nalatenschap van Jacob van der Lelij. Het huis liep toen dieper naar achteren door dan tegenwoordig, al is de exacte plek en vorm van die aanbouw niet geheel zeker.

lectie 73 familieportretten en had hij diverse genealogieboeken in huis, een hobby waarin vooral zijn gelijknamige neef uitblonk. De rariteitenverzameling betrof nogal wat wapentuig, zoals kleine kanonnetjes en versierde houwdegens en pistolen. Verder onder meer een opticaspiegel en een barometer. Ook had hij meerdere dam- en schaakspelen in huis en een viool met muziekstandaard. *(Voor een rondgang door het huis in 1795, zie pag. hiernaast)*

1796-1857, huurpand

Na de dood van Van der Lelij kocht Jacob van Vredenburg het huis voor het onwaarschijnlijk lage bedrag van f 875. Nu waren de huizenprijzen wel laag in die tijd, maar dit bedrag is toch wel erg minimaal. Toch blijkt er geen sprake te zijn van een onderhandse transactie waarbij iets verrekend werd. Het huis kwam, zoals toen gebruikelijk, in de Doelen in veiling, waar het aan de hoogstbiedende werd verkocht. Kennelijk waren er weinig mededingers. Bij de aankoop kreeg de nieuwe eigenaar naar goed gebruik een bundel mee met alle voorgaande eigendomsbewijzen en onderlinge overeenkomsten met de burens. Deze gingen in dit geval terug tot 1554. Aangezien Van Vredenburg een ordelijk man was, die alles nauwgezet bewaarde, bleken zij heden ten dage nog terug te vinden in het familiearchief dat in het Nationaal Archief is ondergebracht. Een groot deel van bovenstaand verhaal kon daarop worden gebaseerd.

Van Vredenburg kocht het huis niet om er zelf te gaan wonen, want hij woonde al op de buitenplaats Overvoorde in Rijswijk. Daar stond hij bekend als een fervent patriot. Bij de eerdere mislukte patriottische revolutie van 1787 was hij al zijn functies in Delft en omgeving kwijtgeraakt. In 1795 kwam echter zijn kans. Hij werd toen de nieuwe dijkgraaf van Delfland en dus de opvolger van Van der Lelij. Verder werd hij onder meer schoolopziener. Zijn nazaten waren in de negentiende eeuw enkele generaties lang burgemeester van Rijswijk. Als pied à terre in Delft bezat hij al een ander huis aan de Oude Delft (nu 195).

De Peereboom ging hij dus verhuren. Eerst verbouwde hij echter het één en ander. Hij brak het achterhuis af en verving dat door een nieuwe aanbouw aan het voorhuis. Met zijn buurman aan de zuidzijde trof hij een regeling om binten van zijn nieuwe achterkamer in diens muur te mogen leggen. Ook beloofde hij enkele ramen in de zuidmuur 'toe te metselen'. (Eén van die ramen kwam kennelijk uit op een binnenplaatsje tussen het voorhuis en het oude achterhuis en kwam bij de recente verbouwing in het zicht)

1834-1851, opnieuw burgemeesterswoning

Aan wie hij het huis verhuurde, is keurig terug te vinden in een kasboek van de ordelijke Van Vredenburg.¹⁷ Elke paar jaar kwam er weer een ander, waaronder vermoedelijk veel militairen of weduwen van militairen. Aanvankelijk bedroeg de huur f 350 per jaar, na de verbouwing werd dat f 425 à f 450 per jaar. Van Vredenburgs dochter Maria zette na de dood van haar vader de verhuur voort.

De meest opmerkelijke huurder, die er bovendien redelijk lang bleef wonen, was mr. Rutger Metelerkamp. Hij trouwde in 1834 met Maria Voet, de dochter van generaal Voet, destijds directeur van de Artillerie- en Genieschool in Delft. Waarschijnlijk betrokken ze na hun huwelijk het huis en bleven er wonen tot 1851. Het echtpaar had geen kinderen, maar wel drie dienstboden, onder wie in 1839 het 15-jarige huisknechtje Dirk Harrewijn. Metelerkamp was hoogheemraad van Delfland en raadslid, vervolgens wethouder en tenslotte van 1848 tot 1850 ook kortstondig burgemeester van Delft. Al die tijd woonde hij in De Peereboom, lange tijd in gezelschap van de jonge ongetrouwde Wilhelmina Hendrica Wijnaendts, een dame uit een bekende Delftse patriciërsfamilie. Huisknecht Dirk Harrewijn bleef ook steeds van de partij.¹⁸

Van 1834 tot 1851 werd het huis bewoond door huurder mr Rutger Metelerkamp, die ook kortstondig burgemeester van Delft was.

1857-1871, bouwlustige weduwe met acht kinderen

Na het overlijden van Maria van Vredenburch werd De Peereboom en het kleinere huis ten noorden daarvan eigendom van haar dochter Anna Henrica van Hasselt, een 40-jarige weduwe met acht kinderen. Deze kleindochter van Jacob van Vredenburch was het eerste familielid dat in 1857 het huis zelf betrok, samen met een inwonende 29-jarige onderwijzeres of gouvernante en twee dienstboden. Een jaar later kreeg zij vergunning om het kleinere huis ten noorden van De Peereboom af te breken en bij het grote huis te trekken 'zodat de gevel de verbreding van een raamkozijn ondergaat'. Acht dagen lang mocht zij daarvoor puin storten aan de waterkant.¹⁹

1871-1899, vaak geveild

Na de weduwe werd het huis van 1871 tot 1877 eigendom van een dominee, Wernhard Koch, en daarna van mensen die er een soort pensioen voor Oost-Indische ambtenaren op verlot van maakten.²⁰ Een groot succes was dat niet, want na een jaar probeerden ze het alweer te verkopen. Blijkens de krantenadver-

Openbare Verkoopng.

Ten overstaan van den Notaris Mr. B. VAN BERGKEL, residentende te Delft, zal bij veiling enafslag op Maandagen 2 en 8 Maart 1885 telkens des avonds 6 ure, in het Venduhuis der Notarissen te Delft, in het openbaar worden verkocht:

Een best onderhouden **MEESTERENHUIS**, met **Plaats** en **Tuin** daarachter, en mede achter drie behoudende Huizen, staande en gelegen aan de Oostzijde van het Oude Delft, over het Bagijnhof n°. 194, te Delft; kadastr sectie B n°. 1858 groot 3 aren en 2 centiarou geheel, en n°. 1855 gedeeltelijk.

Dit huis bevat beneden: gang met marmoren tegels, voorkamer en ruime suite, beide met marmoren schoorsteenmantels en beschilderde plafonds; kleinere voorkamer met keldertje, ook voor berging van wijnen; verder bergplaats voor steenkolen, mangelkamer, kelder en wijnkelder, keuken; twee bovenvoorkamers, achterkamer met alcove; nóg een kamer (thans atelier), dienstbodenkamer en twee zolders; voorts op de bovenverdieping drie voorkamers en zolder.

Verder vele katten en andere gemakken, en gasleiding door het geheele Huis.

In den tuin een houten loods, en een uitgang in een poort, afkomende aan het Oude Delft.

Grondbelasting

Te aanvaarden 1 Mei 1885.

De bezichtiging kan plaats hebben Donderdag 26, Vrijdag 27 Februari en Maandag 2 Maart a.s. van 1 tot 4 ure, op verloon van een permissiebiljet, aan te vragen ten Kantore van bovengenoemden Notaris.

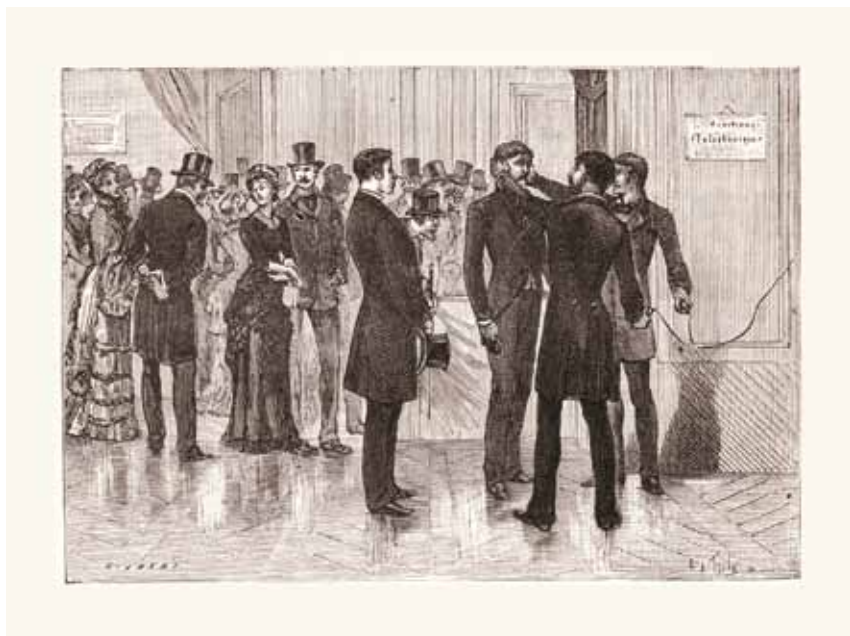
Voor andere inlichtingen aanveege men zich tenzelfdinn Kantore.

tentie voor de veiling had het huis toen twee kamers en suite met beschilderde plafonds en in de keuken een gemetseld fornuis en een regen- en welwaterpomp (met 'uittmuntend welwater'). Bovendien was het voorzien van gasleiding (en verlichting).²¹ Er kwam echter geen aantrekkelijk bod, zodat de onderneming nog een paar jaar werd voortgezet tot zij het huis in 1880 wisten te verkopen aan kunsthandelaar Willebrordus Verdonck.²² Het in 1857 geannexeerde huis werd in die periode weer afgesplitst en vervolgens tot 1914 als Oude Delft 194a apart verhuurd. De entree was wel via de voordeur van Oude Delft 194, waarna een apart gangetje naast de trap intern toegang gaf tot het verhuurde buurhuis. Ook Verdonck liet het huis al snel in 1885 onverrichter zake veilen. Ondanks de aangeprezen wijnkelder, houten loods in de tuin en atelierruimte op de bovenverdieping, was er geen koper te vinden.²³ Zijn weduwe bracht het in 1892

opnieuw in veiling. Inmiddels was het opnieuw verhuurd en was er waterleiding in het hele huis aangelegd. Boven waren twee in elkaar overlopende voor-kamers met een stucplafond. Maar ook deze keer ging de verkoop niet door.²⁴

1899-1914, instrumentenfabrikant Jan Willem Giltay

In 1898 kwam het huis opnieuw onder de hamer.²⁵ Het huis was toen verhuurd aan de weduwe J. Pestman voor f 700 per jaar. Zij dreef er sinds vier jaar vermoedelijk opnieuw een pension, gezien het grote aantal medebewoners dat het bevolkingsregister vermeldt. Het pand werd nu wel verkocht. De nieuwe koper was Jan Willem Giltay, directeur van de instrumentenfabriek P.J. Kipp en Zoonen.²⁶ Giltay had in 1888 de fabriek van de familie van de succesvolle apotheker-uitvinder overgenomen, nadat hij er eerst een aantal jaren als bedrijfs-leider had gewerkt. Op zijn beurt was Giltay eveneens een succesvol uitvinder en fabrikant. Al voor 1880, en dus voor hij bij Kipp werkte, experimenteerde hij met de eerste telefoons in ons land. De firma Kipp leverde in zijn tijd onder meer de eerste telefoontoestellen aan de spoorwegen en voor de communicatie in Nederlands-Indië. Giltay kreeg talloze patenten op zijn naam en de cata-

Illustratie in het blad De Natuur uit 1884 over de proef van J.W. Giltay voor het Fysisch Genootschap te Parijs met de zogenoemde 'telefonische handschoen', ofwel de 'sprekende condensator'. Giltay was een voorloper in de ontwikkeling van de telefoon en ook van een soort faxapparaat dat foto kon verzenden.

logi van zijn fabriek, die bewaard worden in Museum Boerhaave in Leiden, vermelden honderden instrumenten. Over de ontwikkeling van die instrumenten onderhield hij geregeld contacten met wereldberoemde geleerden van zijn tijd, zoals de natuurkundigen Zeeman, Van der Waals en Kamerlingh Onnes. Een succesvol instrument dat hij over de hele wereld verkocht, was de microtoom, een apparaat dat hij in 1893 ontwikkelde om plakjes weefsel voor medische preparaten te snijden. Bij diverse vindingen vond hij echter de Amerikaan Edison op zijn pad. Eén daarvan was de draadloze overbrenging van beelden met behulp van seleniumcellen, een soort fax-apparaat avant la lettre. Een demonstratie van dat apparaat, waarbij hij zijn eigen portret van Berlijn naar München doorzond, baarde in 1907 opzien.

Giltay was verder een gedreven popularisator van de wetenschap. Na zijn pensionering schreef hij vele stukjes voor het blad *Natuur*.

Eén van de twee glas-in-lood-ramen. Deze met het silhouet van Dordrecht en rechtsonder nog net zichtbaar de signatuur JWG van Jan Willem Giltay, de instrumentenfabrikant en bewoner van het huis rond 1900.

Behalve met fysische en scheikundige instrumenten, hield Giltay zich als liefhebber ook bezig met de bouw van violen. Hij schreef een boek waarin hij de werking van het muziekinstrument natuurkundig analyseerde. Daarvan verscheen later ook een Engelse uitgave.

In de voorkamer van het huis liet hij in 1898 twee glas-in-lood ramen aanbrengen, die hij ondertekende met zijn eigen initialen.²⁷ Eén van die ramen verbeeldt het silhouet van Delft en de ander dat van de stad Dordrecht, waar Giltay was opgegroeid.

Giltay maakte aan de achterzijde van het huis een overdekte doorgang naar zijn fabriek aan de Voorstraat, schuin achter zijn huis. Uiteraard had hij daarmee ook een interne telefoonverbinding. De fabriekshal, die aan zijn tuin grensde, ging na een periode leegstand en verval echter in vlammen op.

Sinds 1914 chirurgenwoning

In 1914 deed Giltay De Peereboom over aan chirurg en vrouwenarts dr. Foppe Bernhard de Walle, die hier tot 1937 praktijk hield. De Walle bekleedde vele

functies in de medische wereld van Delft en was tevens bestuurslid van het Weeshuis. Volgens verhalen uit de familie had hij altijd een Raleigh-fiets in de gang staan om er zijn patiënten mee te kunnen bezoeken. Die fiets liet hij elke week door een fietsenmaker in de Baljuwsteeg nakijken en smeren.

De 'oude' Verschuyl als chirurg op weg naar zijn patiënten in het Bethel-ziekenhuis aan de overkant van de brug.

Ook de De Walles verbouwden een en ander aan de achterzijde. Het aparte adres Oude Delft 194a werd opgeheven. In 1937 verhuisden zij naar het doopsgezinde tehuis Mooyland in Heelsum bij Arnhem. In de meidagen van 1940 rukte De Walle nog eenmaal uit om als vrijwilliger gewonde soldaten bij de Grebbelinie bij te staan. De chirurgenpraktijk werd in 1937 in De Peereboom voortgezet door dr. Everwijn Verschuyl. Ook diens zoon was jarenlang een bekend chirurg in Delft en heeft bijna zijn hele leven

in het huis gewoond. De 'jonge' Verschuyl was in 1937 drie jaar, toen zijn vader het huis kocht en hij herinnert zich uit zijn jeugd nog dat het ingelijfde huis in de noordelijke vleugel destijds duidelijk te herkennen was aan de aparte trap in de achterkamer, die inmiddels al lang verdwenen is. In 2011 nam Verschuyl met bloedend hart afstand van het grote huis. Het huis is inmiddels in andere handen overgegaan en verbouwd.

Noot

Met dank aan Arnold Verschuyl en Wim Weve.

Literatuur

Brienen, T. 1987. *Figuren en thema's van de Nadere Reformatie*, Kampen: De Groot Goudriaan.

Giltay, J.W. 1884. 'Enige proeven met den sprekenden condensator'. *Natuur, Populair geïllustreerd Maanschrift gewijd aan Natuurkundige Wetenschappen en hare toepassingen* 4(1884): 180-182.

- 1916. *De strijkinstrumenten uit een natuurkundig oogpunt beschouwd*. Leiden: Sijthoff.

Griffioen, B.K.P. 2001, 'P.J. Kipp, meer dan een apotheker.' *Jaarboek Delfta Batavorum 10, 2000* (Delft 2001): 59-69.

Postma, C. 1982. 'Delftse regenten in het bestuur van het Hoogheemraadschap van Delfland, 1787-1795', In *De stad Delft: Cultuur en maatschappij van 1667 tot 1813*, red. I.V.T. Spaander en R.A. Leeuw, 17-25. Delft: Stedelijk Museum Het Prinsenhof.

Smit, J. 1939. 'De aanslag van Cornelis de Hooghe op de veiligheid van den staat 1583.' *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 10 (1939): 73-106.

Spek, T. van der, 2001. 'Jan Willem Giltay: An Instrument Maker at Work in the Early 20th Century.' *Bulletin of the Scientific Instrument Society* 70 (2001): 28-32.

Walle, H. de, *De achternaam De Walle, herkomst en familiegeschiedenis*. Z.pl., z.j.

Noten

- 1 Nationaal Archief, Archief Van Vredenburg, nr 346.
- 2 Nationaal Archief, Archief Staten van Holland 1572-1795, nr. 1290 JJ, Kohier 100e Penning 1578.
- 3 Stadsarchief Delft Ie afd, Thesauriersrek 1582, folio 55 v. en Thesauriersrek 1583, folio 75 v.
- 4 Handelingen NH Kerkenraad, 12 en 26 nov 1582.

- 5 Smit, 1939, p.73, 81, 87 en 94.
- 6 Vriendelijke informatie van Jaap Gestman Geradts, die een dissertatie over Cornelis de Hooghe in voorbereiding heeft.
- 7 C. Hoek, in *Ons Voorgeslacht* 1983, p 567, 1970 p 133 en 1984 p 323.
- 8 *Algemeen Nederlandsch Familieblad* 1900, p. 257 en 258.
- 9 Stadsarchief Delft I afd, nr 650 Consentboek.
- 10 Archief Kamer van Charitate, nr 337, folio 153v.
- 11 Weeskamerboedel, nr 3760.
- 12 Notaris J. van Ruiven, 3-9-1648. ONA 1959, folio 123.
- 13 Stadsarchief Ie afd, nr 1761a.
- 14 Nationaal Archief, Archief Financie v Holland, nr 478.
- 15 Al deze overeenkomsten met burens zijn te vinden in genoemde koopbrieven in het archief Van Vredenburg.
- 16 Notaris C. Onderdewijngaart, 19 dec 1795.
- 17 Nationaal Archief, Archief Van Vredenburg, no 332, Blaffer, folio 71.
- 18 Bevolkingsregister.
- 19 Consenten.
- 20 Notaris mr S.J. v Vrijbergh de Coningh, 13 maart 1871, akte 14 en 19 en dezelfde notaris, 15 jan 1877, akte 2 en 5. Zie ook Delftsche Courant 1871, nr 22.
- 21 *Delftsche Courant* 1876, nr 148 en *Delftsche Courant* 1878, nr 57.
- 22 Notaris B. van Berkel, 21-2-1880, akte 46.
- 23 *Delftsche Courant* 1885, nr 26; Notaris B. van Berkel, 2-3-1885, akte 85.
- 24 *Delftsche Courant* 1892, nr 54; Notaris Kleyn van Willigen, 11/19 april 1892, akte 2418-2421.
- 25 *Delftsche Courant* 1898, nr 64.
- 26 Notaris W. van Berkel, 22-9-1898, akte 364.
- 27 En niet de signatuur van ene J.W. Gips, zoals Griffioen (2001) stelde. Wim Weve wijst er in zijn recente bouwhistorische notitie van het pand op dat in het door Griffioen genoemde glas-in-lood-atelier niet een J.W. Gips werkte, maar A.F. Gips. De letters J.W.G. staan volgens hem voor J.W. Giltay.